

شخصیت‌های قصه‌های عامیانه‌ی آذربایجان

(نگار: جمال‌الدین بی‌ویژگی‌های ۹۵ بازی‌گر اصلی قصص آذربایجان)

حسن - م. جعفری

سوهرنشر

۱۳۹۲

سرشناسه	: محمد جعفرزاده، حسن، ۱۳۵۳
عنوان و نام پدیدآور	: کاراکترهای قصه‌های آذربایجان (شخصیت‌های قصه‌های آذربایجان) (نگاهی بر ویژگی‌های ۹۵ بازیگر اصلی قصص آذربایجان) / حسن-م. جعفرزاده
مشخصات نشر	: تبریز: سومر نشر، تهران: اندیشه نو، ۱۳۹۳
مشخصات ظاهری	: ۲۱۹ ص
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۶۶۶۳-۰۳-۶
نوع فهرست نویسی	: فیا
موضوع	: افسانه‌ها و قصه‌های آذربایجانی-تاریخ و نقد
موضوع	: فرهنگ عامه- ایران- آذربایجان
موضوع	: سبک پردازی در ادبیات
موضوع	: شهرستان در ادبیات
رده بندی کنگره	: GT ۲۹۹ (۰۳۱۱)
رده بندی دیویی	: ۳۹۸-۰۸۸۰۳
شماره کتابشناسی ملی	: ۷۷۵۸۹۱

نام کتاب: شخصیت‌های قصه‌های آذربایجان
گردآوری و شرح: دکتر حسن-م. جعفرزاده
ناشر: سومر نشر با همکاری انتشارات اندیشه نو
نوبت چاپ: اول (زمستان ۱۳۹۲)، تعداد صفحه: ۲۱۹ صفحه، تیراژ: ۴۰۰۰ جلد، قطع: رقعه
شماره شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۶۶۳-۰۳-۶ (۹۷۸-۶۰۰-۶۶۶۳-۰۳-۶) ISBN
تصویر روی جلد: ندا تنهایی مقدم
سومر نشر: تبریز، تلفن ۰۹۱۴۳۱۱۳۶۸۰
نشر اندیشه نو: تهران، میدان انقلاب، ابتدای کارگر شمالی، پاساژ فیروز، طبقه دوم تلفن ۲۷۳۷۱
بها: ۸۰۰۰ تومان

صفحه	فهرست
۸	مقدمه
۹	پیشگفتار
	بخش اول- کاراکترهای قصه‌های آنری بایجان
۱۴	چل
۱۷	فذر
۱۸	تولکوت
۲۱	تولکوت
۲۱	قورد (گرگ)
۲۳	آت (اسب)
۲۷	آتا و آنا (پدر و مادر)
۲۸	آخ وای
۲۹	آدی و بودی
۲۷	هدیک و هودیک
۳۵	آغ قوچ (قوچ سفید)
۳۶	آل آروادی (زن آل)
۴۰	آلیانی (آل بیابانی)
۴۱	آیی (خرس)
۴۳	اژداها (اژدها)
۴۶	اوجوینیق (اوج بن عناق)
۴۸	اوج باجی لار (سه خواهران)
۵۰	اوج قارداش لار (سه برادران)

۵۳	اویناش (فاسق)
۵۴	ایت (سگ)
۵۵	ایلان (مار)
۵۸	اک (او)
۶۱	باغش (قوشو) (پرندۀ شانس)
۶۲	بلیق (ماهی)
۶۴	بهلون (دیده)
۶۵	بویو بیر درویش ساتدی (ایکی قاریش (قدش یک وجب ریشش دو وجب)
۶۷	بیزدن ایی لر (از بهتر)
۶۹	بری
۷۱	بهلوان
۷۲	پسپلا خالا (خاله سوسکه)
۷۳	پشیک (گربه)
۷۷	تویوق - خوروز (مرغ - خروس)
۷۹	جیریتدان
۸۰	جیندیر قاریش (سمج یک وجبی)
۸۱	چوبان (چوپان)
۸۲	حاتم طایی
۸۳	خان
۸۴	دارغا (داروغه)
۸۶	درویش
۹۰	دنیز پری سی (پری دریایی)

۹۲	دووشان (خرگوش)
۹۳	دوه (شتر)
۹۵	سليمان پيغمبر
۹۹	سويار (سوداگر)
۱۰۰	سيمريق (سيمرغ)
۱۰۳	شاه
۱۰۵	شاه بکند
۱۰۷	شاه اسماعيل
۱۰۹	شاه انوشيرو
۱۱۰	شاه سلطان حسين بايقرا
۱۱۱	شاه عباس
۱۱۴	شنگيلي - منگيلي (شنگول - سول)
۱۱۶	صير - صوبور قولچاغی (عروک ص)
۱۱۸	طوطو (طوطی)
۱۱۹	عیار
۱۲۰	فالچی (فالگیر)
۱۲۲	قلارا قوچ (قوچ سیاه)
۱۲۴	قاری ننه (پیرزن)
۱۲۶	قاضي
۱۲۷	قائین آنا (مادر شوهر)
۱۲۸	قره قاراواش (کنیز سیه گون)
۱۲۹	قوجا (پیر)

۱۳۰	قوریاغا (قوریاغه)
۱۳۱	قوزو، قویون (برّه، گوسفند)
۱۳۲	قولئیانی (قول بیابانی)
۱۳۴	رخ (چه بئل گۆزل (۴۰ زبای کمرباریک)
۱۳۵	قیر (حرامی (۴۰ حرامی)
۱۳۷	بر (دختر)
۱۳۸	کتخدا
۱۳۹	کوپه خان
۱۴۰	کۆپ قاری (پیر خیم سو)
۱۴۲	کوسا (کوسه)
۱۴۳	گنجی (بز)
۱۴۴	گلین (عروس)
۱۴۵	گؤیرچین (کیوتر)
۱۵۵	لقمان حکیم
۱۵۹	لوله بین بابا
۱۶۰	لیلاج
۱۶۱	ماللا (ملا)
۱۶۲	ملاتصر الدین
۱۶۳	ملیک محمد
۱۶۴	میر غضب (جلاد)
۱۶۶	منجم باشی (خواب گزار)
۱۶۷	ننه لیک (نامادری)

۱۶۹	وزیر الله و فردی خان
۱۷۰	وزیر امیر علی شیر نوایی
۱۷۲	هوْما قوْشو (اوْما، هُما)
۱۷۳	یاجوج و ماجوج
۱۷۴	دیدی باجی لار (هفت خواهران)
۱۷۵	دیدی قلا داش لار (هفت برادران)
۱۷۷	دایگه سارا کای قصه های آذربایجان
	بخش دوم پیوست
۱۷۹	پیوست شماره ۱- آذربایجان ناغیل لاریندا باشلانیش و بیتیریش ایفاده لری و ...
۱۹۶	پیوست شماره ۱- آذربایجان ناغیل لاری بطنینده کی ایفاده لر
۲۰۰	پیوست شماره ۳- پیرامون برکت ها در قصه های آذربایجان
۲۰۰	بریدن انگشت و نمک ریختن به زخم ها به بیدار ماندن
۲۰۱	پر کیوتر و پر سیمرغ
۲۰۴	تو جلد حیوان رفتن
۲۰۶	آلما (سیب)
۲۱۳	پناه بردن مرد تحت تعقیب به آسیابان و گول زدن
۲۱۴	سر بریدن گاو و تلغ شدن گوشت گاو
۲۱۵	رودخانه سپردن شخص مرده پنداشته شده یا طفل
۲۱۶	جمع کردن خون در بطری
۲۱۷	دیدن حادثه یا آینده از میان دو انگشت
۲۱۸	انداختن شخصیت مثبت توسط شخصیت منفی به چاه و نجات یافتن وی...
۲۱۹	منابع

مقدمه

به هنگام تالیف کتاب "کندوکاوی در قصه‌های صمد" و البته قبل از آن به هنگام کار بر روی "قصص توفارقان" با کاراکترهای قصه‌های مردمی آذربایجان بیشتر آشنا شده و در کتاب "افسانه‌های آذربایجان" با مقاله‌یی از صمد در این خصوص مواجه شدم. مقاله‌ی مذکور فقط به ۴ کاراکتر از قصه‌های مردمی آذربایجان پرداخته است. متأسفانه در این زمینه کار جدی صورت نگرفته است و اگر هم بیاوریم مقاله‌ای از این موضوع صحبتی رفته است صرفاً به ۴ کاراکتر توصیفی باشد. اما به این حد بسنده شده است. بدینوسیله مصمم به حاضر نمودن این مجله به نام کاراکترهای آذربایجان و با ۴ کاراکتر توصیفی صمد شروع و در ادامه به بقیه‌ی شخصیت‌ها پرداخته شد.

این اثر صرفاً نگاهی بر ویژگی‌های شخصیت‌های قصه‌ای آذربایجان دارد و شخصیت‌های داستانی و افسانه‌ای را شامل نمی‌شود اگرچه برخی کاراکترها بازیگران عرصه‌ی قصه، داستان و افسانه می‌باشند.

حسن-م. جعفرزاده

تایستان ۱۳۹۰

پیش گفتار

از دید کارشناسان قصه‌های عامیانه، آذربایجان به عنوان یکی از کانون‌های آفرینش و گذار قصه‌های شفاهی در جهان مطرح می‌باشد اما با این وجود چندان در حد نام و آوازه آذربایجان و ادبیات فولکلورش کار جدی بر روی قصه‌های عامی مردم آذربایجان (جنوب آراز) صورت نپذیرفته است.

در عصر حاضر عمده‌ترین کار در این زمینه مربوط به صمد و بهروز می‌باشد که به مدت ۱۰ سال برادر گریم آلمانی قصص آذربایجان را - تا مجالی که زندگی امانشان داد - بر روی سرند که در قالب ۲ جلد چاپ گردید. البته قبل از آنها "سرنگی مارکویچ شابل (۱۹۷۱-۱۹۶۵) معلم و مشاور محمدعلی شاه - زمانی که در تبریز بود - افسانه‌های آذربایجان را جمع آوری نموده بود که بعدها این قصص به سال ۱۹۳۳ از طرف شعبه باستان‌شناسی آکادمی علوم لهستان به زبان لهستانی و همچنین به زبان ترکی آذربایجانی - آلفبای لهستانی - منتشر شد و به این ترتیب در اعصار اخیر رسماً قصص آذربایجانی به غرب راه پیدا نمود. در سال‌های اخیر نیز چندین کتاب در این زمینه چاپ رسیده است که عبارتند از:

- خوی ناغیل لاری، ع. ذبیح
- افسانه‌های آذربایجان، احمد آفر افشار
- عاشیق دئو، حبیب ساهر
- چاپ اولمامیش ناغیل لار، بهروز ایمانی، اکبر رحیم زاد قرچی
- آذربایجان ناغیل لاری (۴ جلد) برگردان علی عبادی
- ناغیل لار، سیروس علی اکبرزاده، حسن سپهرفر
- افسانه‌های آذربایجان، ابراهیم دارابی
- آذربایجان ناغیل لاری، (۲ جلد) فروغ خضرلو (با پیشگفتار از حسن - م. جمفرزاده)

-افسانه‌های دیار ما، عباس مهیار(آماده نشر)

-داستان‌هایی از آذربایجان، مریم حقیقت‌گر(۱)

این مجموعه کوشیده‌است به طور اجمال از ویژگی‌های آکتورهای قصص آذربایجان بحث کند لذا قبل از توصیف ویژگی‌های قصه‌ای هر یک از کاراکترها به در خلاصه به چند ویژگی کلی کاراکترهای قصص آذربایجان اشاره شود:

- به نظر می‌رسد کاراکترهای قصه‌های خلق و از جمله قصه‌های مردمی آذربایجان در این زمان و به مرور زمان و تحت تاثیر پارامترهای مختلف از جمله نقش‌های طایفه‌ای، از شخصیت‌ها در عالم واقعیت و ویژه‌گی‌های شخصیتی خود را یافته و تثبیت شده‌اند.

مثلاً در طول تاریخ گروهی از مردم با ظلم و اجحافات وزیر بر خودشان آگاه گشته‌اند از طرف دیگر نیز بخش ظل الهی بر سلطان باعث گردیده است که آنچه در مورد شاه مصداق داشته در وزیر را بگیرند و بیان دارند. از طرفی خود شاه نیز برای کاستن از توقعات مردم و تثبیت آن، وزیرش را سپر بلای خود نموده و حتی مواقعی خود به این مسایل دامن زده است و وزیر را جواب‌گوی ظلم و ستم دستگاه خویش نموده است. البته در این جریان برخی بزرگ‌نمایی‌ها و یا افزودنی‌های کومیک نیز به خصوصیات برخی از کاراکترها اضافه گردیده است تا بتواند ضمن جلب مخاطب در قالب برخی لفافه‌ها آنرا مایه دل‌نوازی نماید.

۲- مساله‌ی دیگر مساله‌ی قهرمان پروری در این قصص است. قهرمانان قصه‌های آذربایجان قهرمانی اساطیری نیست که در آسمان‌ها یافت شود بلکه دارای دایمی داشته و فناناپذیر باشد بلکه این قهرمان انسانی است از جنس مردم و تبار آنها، به خصوص از طبقه‌ی خودشان، که به راحتی برای شنونده و خصوصاً کودکان ملموس است.

۳- مورد دیگر ختم به خیری و عاقبت نیک برای قهرمان و کاراکترهای مثبت و عقوبتی در حد بدی‌های کاراکترهای منفی برای آنان است و این ناشی از بینش عدالت طلبی خلق آذربایجان و نیز ناشی از حس همراهی و هم‌دردی با قهرمان قصه‌ها و از طرفی میل و رغبت به عافیت طلبی نوع بشر است. اینجاست که سه‌های آذربایجان معمولاً با جمله "یندی ایچدی، مطلبینه یتیشدی، سیزده یتیین ایچین، مودادیزا یتیشین" (۲) تمام می‌شود و این خود نشان دهنده‌ی نیل به همان نافی غلبی است از کش و قوس و کشمکش‌های طولانی میان شر و خیر است.

۴- نکته‌ی سابع اینست که ما این قصص را سینه به سینه از نیاکانمان به ارث برده‌ایم و در این راه از بدست انتقال شفاهی بعضاً درهم آمیختگی کاراکترها و آشفتگی در خصوصیات این شخصیت‌ها گریز ناپذیر است اما در مورد قصص آذربایجان این مساله در آن است که نتوان به توصیف کاراکترهای قصص پرداخت و یا نتوان بر ویژگی‌های شخصیت‌ها هر یک از کاراکترها اجماع نمود و این خود یکی دیگر از ویژگی‌های قصص آذربایجان می‌باشد.

در خاتمه لازم به توضیح است در این بحث هر کجا قصه‌ای نمونه داده شده است از قصصی است که در یکی از کتب ارسالی داده شده در بخش منابع و یا به طور پراکنده در برخی نشریات و سایت‌ها منعکس گردیده است که در بخش منابع به همگی اشاره گردیده است.

-
- ۱- البته خیلی از قصص آذربایجان به صورت پراکنده در میان قصص ایران چاپ گردیده است. مثلاً به عنوان نمونه می‌توان به کتاب "صبیرداش" اثر ابوالقاسم انجوی شیرازی اشاره کرد.
- ۲- جمله در معنی "خورد و نوشید" (غرض بدون مشکل زندگی را خوش گذراندن) و به مرادش رسید، شما هم بخورید و بیاشامید و به مرادتان برسید" می‌باشد. در زمینه‌ی جملاتی که درایان قصص به هنگام شروع قصه و همچنین در خاتمه‌ی قصه به کار می‌گیرند به پیوست شماره‌ی ۱ رجوع شود.